

DAĞLARA BAKIŞ VE ERCİYES'LE BİRLİKTE KULLANILAN KAVRAMLAR¹

Dr.Ali ÇAVUŞOĞLU
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

A Look at the Mountains and the Concepts Used About the Erciyes Mountain

We do not know exactly about the mountains and we are not interested in the mountains. As yet, ten percent of the world population lives around the mountains; and about a half of the world's drinking water comes from the mountains. The mountains are also very important for the world culture. In this view, on the culture of the Turks who live on the mountains generally there are effects of mountains.

Lots of concepts are used in architect, fine arts, literature etc., in relation with the mountains.

On the culture of Middle Anatolia, especially on the culture of Kayseri (Kaisareia) one can see the effects of Mount Erciyes (Argaios). From Karacoğlan to Arif Nihat Asya many poets had written poems about this mountain. There are effects of this mountain especially on the architect of Seljuq and on the architectural works of Mimar Sinan.

Generally all the mountains have similar features on the earth. So when speaking about the mountains mostly the same concepts are used; you can see this in the poems written about the Mount Erciyes. The most generally used concepts about the Erciyes are these: Whiteness and pureness; time and history; love; loftiness and grandeur.

I - BİR HAYAT KAYNAĞI OLARAK DAĞA BAKIŞ

Madenler, ormanlar ve bir hayat kaynağı olan sudan söz ederken şüphesiz, akla ilk gelen yerler dağlar ve dağ çevreleridir.

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 10'u dağlık bölgelerde yaşamakta ve yine yarısından fazlası dağlık bölge kaynaklarından istifade etmektedir. Bu en

¹ Bu çalışma 23-25Ekim 2003 tarihlerinde Kayseri'de yapılan 1. Ulusal Erciyes Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş, sonradan bir makale çerçevesinde yeniden ele alınarak işlenmiştir.

önemli kaynaklardan biri tatlı sudur. Birçok nehrin suları dağlardan çıkmakta ve bu nedenle dağlar “dünyanın su terazileri” veya “içme suyu depoları” olarak bilinmektedir.

BM verilerine göre, 21. yüzyılda dünya nüfusunun yarısından çoğunun geleceğini belirlemede, dağlık bölge sistem yapısı, etkin bir rol oynayacaktır.

Dağlar ve dağ çevreleri, sadece bir su kaynağı olarak değil, pek çok açıdan dünyada bir denge unsuru; her türlü yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından bir zenginlik ifadesidir. Maden yataklarının yanı sıra hâlâ pek çok güzelliğiyle birlikte keşfedilmeyi bekleyen dağlar da bulunmaktadır.

Başta Türkler olmak üzere dağlık bölgelerde yaşayan uluslar, söz konusu imkânlardan dolayı şanslı sayılmalıdır. Ancak dağlık bölgelerde yaşayan insanların, yaşadıkları toprakları yeterince tanıdıklarını ve yararlandıklarını söyleyebilir miyiz?

1. Dinî Kültür Açısından Dağa Bakış

Coğrafyanın kültür üzerindeki etkilerine en güzel örnek olarak dağlar ve dağ çevreleri gösterilebilir. Folklor, edebiyat, mimarlık, giyim kuşam ve başka kültür öğelerinde dağ hep vardır. Özellikle dinî kültürlerde dağların bambaşka bir yeri vardır.

Ararat, Olimpos, Sina, Nur, Arafat, Ebu Kubeys, Sevr, Hıra, Cudi, Nemrut, Süleyman Dağları² vb.’nin dinlerdeki yerine tarih kitaplarında sık sık değinilir.

Dinsel ya da başka alanlarla ilgili herhangi bir atıfta bulunmaksızın da dağ sizi iki yönden kuşatır:

Biri; yeryüzündeki yaratılışta göreceğiniz yücelik ve bu yüceliğin sizi sürüklediği, yeryüzünün kimliğini, niteliğini anlama düşüncesi;

Diğeri ise özellikle dağda değişen ve bir ölçüde vücut sınırlarından kaynaklanan farklı duygulanmalardır.

Örneğin; aşağıdaki şiirde Tanrı’nın yaratışının dağda nasıl açık bir şekilde görüldüğünden ve insanın dağda Tanrı’yı işitebileceğinden söz edilir:

*So you who would hear your Creator speak
As no orator ever can,
Climb up to the crest of that mountain peak
Where God's work is revealed to man.*

G.A Burrows

*(Yaratamı duyarsın orda sen de
Hatıpler diyemez öyle evrende
Çık dağların tepesine ve seyret
Nasılmış Tanrı'nın işi zirvede)*

Bu sebeple dağlardan söz ederken, dağlar işinin ve zevkinin bir parçası olmuş pek çok bilim adamının yazılarında da tabii, dinî ve ruhsal atıflarda bulunulmadan geçilmez.

² Hikmet Tanyu, Türklerde Dağla İlgili İnançlar, I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 8-14 Ekim 1973, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1974, s.414.

Örneğin; Allison Palmer bunlardan biridir³.

Allison Palmer, "Yeryüzünü gezip dolaşın!" âyetini okuduktan sonra dağların sanıldığı gibi, sadece yüksekçe bir toprak yığını olmayıp, "kökleri"nin de bulunduğunu, asıl yüceliklerinin altlarında gizlendiğini söyler.

Bildirisine, "Evet, bütün jeologlar yeryüzünü dolaşıp durmakta" diye devam eder ve "Neden dolaşmaktadırlar?" sorusuna, "Yeryüzünde gezin tozun... Nasıl yeni bir mahluk meydana getirmiş görün." (Ankebut Sûresi 20) ayetiyle cevap vermektedir.

Allison Palmer, hemen ardı sıra, jeologların son iki asır boyunca yaptıkları gezilerinde neler gördüklerini sıralar. Meselâ volkan gazlarından şöyle söz eder: "Bilindiği gibi volkan gazları, içlerinde büyük miktarlarda su buharı ve karbon-dioksit taşımaktadır. Dünyanın ilk zamanlarında da volkanların birbiri peşi sıra patladıkları bilinmektedir." Akabinde, son yıllarda jeologların buradan yola çıkarak okyanuslar ile atmosferin, volkanlarla kurulduğuna kanaat getirdiklerini hatırlatır. Okyanuslar ve atmosfer, âdeta volkanlardan fışkırmıştır. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmuştur: "Bundan sonra yeri yaydı; oradan suyunu, otlakını çıkardı; dağları sabit yaptı. Bunlar hep sizin ve davarlarınızın geçinmesi içindir." (Naziat Sûresi,30-34)⁴

Kısaca diyebiliriz ki dağlar bizi ilahî bir âlemlerle ve bir duygu dünyasıyla ilişki kurmaya zorlamaktadır. Ayrıca Kur'an da insanların dikkatini dağlara çekmekte onlardaki yaratılış özelliklerinin ve insan için olan önemini fark edilmesini istemektedir.

2. Anadolu Kültürü Açısından Dağa Bakış

Anadolu kültürü açısından dağlara bakınca şunları söyleyebiliriz:

Anadolu'nun neresinde olursanız olun; çok uzaklarda, karşınızda tüm ihtişamıyla boylu boyunca uzanan bir dağ görünür. Her dağın, halk arasında anlatılan, kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze ulaşan bir öyküsü, bir efsanesi vardır. Bu anlatıların konuları, kimi zaman aşk ve seveda, kimi zaman düzene başkaldırı, kimi zaman da iyilik, hoşgörü üstünerdir.

"Bin yıl dağda gezdim geyikler ile" diyen Pir Sultan Abdal, "Benden selâm söyle Bolu Beyi'ne / Gidip şu dağlara yaslanmalıdır" diyen Koroğlu ve daha nice halk ozanımız dağları kendilerine yurt edinmişlerdir.

Halk arasında dağların oluşumunu, dağların görüntüsünü anlatan birçok efsaneler dilden dile, kulaktan kulağa anlatılarak günümüze kadar ulaşır. Buna bağlı olarak günümüzde de varlığını sürdüren değerler oluşur. Örnek olarak, bugün de Kaz Dağları'nda hâlen anlatılan "Sarı Kız Efsanesi"ni; iki sevgilinin birbirlerine kavuşamadığını anlatan "Ağrı Dağı Efsanesi"ni verebiliriz.

Nice âşıklara konu oldu dağlar. Ferhat, Şirin için olmazı başardı; dağları delip dağlardan su getirdi.

Birçok halk hikâyesi ve halk masalı, sevdiği kızla evlenmek isteyen gence ön

³ <http://www.kalbinesesi.com/konu/yeryuzunde.asp>

⁴ <http://www.kalbinesesi.com/konu/yeryuzunde.asp>

koşul olarak yüksek dağları aşma, dağların zirvesinde ateş yakma vb. konular üzerine oluştu.

Pek çok filozof ve din adamının dağlara gittiğini orada bir süre kaldıklarını biliyoruz. Mevlana Mesnevi'sinde peygamberlerin ve velilerin dağa gidiş nedenlerinin insanlardan uzaklaşmak olmadığını, böyle bir kaçışa ihtiyaç duymadıklarını söyleyerek din adamları vb.'nin dağa gidiş olayına işaret eder⁵.

Anadolu insanı bir yandan dağlara kutsallık atfederken bir yandan da dağların nimetlerinden yararlanmanın yollarını aradı. Geçim kaynağı hayvancılığa dayanan göçebe ve yarı göçebe toplumlar, ihtiyaç duydukları her zaman geniş otlaklar bulabilecekleri alanlar aradılar ve buldukları bu yeni topraklara yerleştiler.

Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi isimli eserinde, "Her Türk aşiretinin bir ırmağı olduğu gibi bir de dağı vardı; ırmak kenarı onun kışlağı ise, dağ da yaylağı idi." demektedir.⁶

Kırgızların dağ hakkında söyledikleri Ziya Gökalp'i haklı çıkarmaktadır: Dağ, bizim millî tarihimizin bir parçasıdır. Atalarımız nerede yaşadılarsa –Altay dağlarında ve kutsal nehir Yenisey kıyılarında, Aladağ ve Tiyen-Şan dağları eteklerinde, Altay sıradağları ortalarında ve Pamir'in zirvelerinde; oraları kutsallaştırmışlar, onların parlak zirvelerine akın etmişler ve hiçbir zaman onları terk etmemişlerdir.⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bilhassa Türk halk kültüründe temel yaşantı yerlerinden olan dağlar ve dağ çevreleri, düşünce ve duyguların anlatımında da başlıca malzemelerdendir.

Erciyes Dağı'na gelince; bütün Anadolu uygarlıklarında; Hitit, Pers, Bizans, Selçuklu, Osmanlı kültüründe çoğu zaman özel bir yeri olmuştur. Persler bu dağı kutsal kabul edip çevresine yerleşmişler; Bizans ve Romalılar bu dağda tapınaklar inşa etmişler ve keşişler zirvelere yakın yerlerde inziva mağaraları oymuşlardır⁸. Koyun Baba'dan Seyyid Burhaneddin'e kadar pek çok Müslüman münzevi ve derviş de Erciyes civarındaki dağlarda düşünce âlemlerine dalmışlardır. Erciyes ile Circis aleyhisselam ve Şem'un el-Gazi arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki bir tebliğ konusu yapılmıştır⁹.

Mimar Sinan'dan Arif Nihat Asya'ya kadar bu dağla ilgili söylenecek çok şey vardır. Ancak ben, burada asıl konum olan "Şiirlerde Dağlar ve Erciyes'le birlikte anılan kavramlar" konusu üzerinde durmak istiyorum.

3.Şiirlerde Dağlar ve Erciyes'le Birlikte Anılan Kavramlar

Dünya şiirine genel olarak bakıldığında dağların hep ortak bir dille anlatıldı-

⁵ Mevlana, Mesnevi; çeviren: Veled İzbudak, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, c.3..s.348.

⁶ http://derebucaklilar.dostweb.com/ekoloji_dagaylacilik.html.

⁷ <http://www.da.com.tr/dergi/turkce/globalbakis.htm>.

⁸ Ali Çavuşoğlu, İlifos/Kifos Harabeleri, 1. Ulusal Erciyes Sempozyumu, 23-25 Ekim 2003, Kayseri.

⁹ İsmail Güllü, Şemune'l-Gazi Ve Şeyh Şaban Köyü Örneği, 1. Ulusal Erciyes Sempozyumu, 23-25 Ekim 2003, Kayseri.

ğın söyleyebiliriz. Yeryüzündeki bütün yüce dağlar insanlara hep benzer kavramlarla seslenir. Hangi yüce dağa giderseniz gidin hep aynı heyecan ve düşünce atmosferi içerisinde bulursunuz kendinizi. Örneğin; Türkiye’de Ağrı Dağı karşısında duyduğunuz duyguları, benzer şekilde Erciyes Dağı karşısında da duyarsınız. Ya da Ağrı’da hissettiklerinizi daha da artmış olarak Himalaya dağlarında hissedebilirsiniz. Yani dağların insanoğlunun düşünce ve his dünyasında ortak bir dili olduğundan söz edilebilir.

Şimdi bu his ve düşüncelerin ne kadar ortak olduğunu, kullanılan kavramlara görmeye çalışalım. Kullanılan kavramları iki başlık altında inceleyeceğiz:

1. Dağ ve dağ çevrelerinden söz ederken en çok kullanılan kavramlar
2. Erciyes’le birlikte anılan kavramlar

II- DAĞ VE DAĞ ÇEVRELERİNDEN SÖZ EDERKEN EN ÇOK KULLANILAN KAVRAMLAR

Öncelikle “dağlar”, şiirde başlı başına bir konudur. Konusu “dağ” ve “dağlar” olan pek çok şiir bulunmaktadır. Bunun yanı sıra doğrudan veya dolaylı, “dağlar”ın yer aldığı şiirlerde sıkça anılan kavramlar şunlardır:

Meydan okuma, yücelik, hükmetme, heybet, haşinlik, güç ve kuvvet; sonsuzluk, özgürlük, güzellik, yalnızlık; zaman ve tarih; saflık, su, çiçek; bereket, vakar ve tevekkül, gurur, sıla; aşk, inanç ve güven; ölümsüzlük ve Tanrı.

Örneğin; aşağıdaki İngilizce şiirlerde dağın; güzellik ve özgürlüğün; insanın kendisini özgürlüğe adanmışlığının bir sembolü olarak durduğundan söz edilir.

*She stands proud as liberty, a symbol of beauty and pride--
Of man's devotion to freedom for all. (By Ramona Maddox Swindall)*
(Özgürlük gibi gururlu durmakta
Sanki güzellik ve onurun bir sembolü
Her şeye adanmış bir adam olmakta)

*“When we reach that mountain / the Mountain of the Lord”
(O dağa vardığımızda / Tanrının dağına vardığımızda)*

mısrarlarıyla başlayan bir başka İngilizce şiirde de “beyazlık”tan, “adalet”ten ve “inanç sahiplerinin emellerine ulaşacaklarından” söz edilir.

*All scarlet is snow White
The righteous have been sieved
And all those who believed
Will reach The Lord's Mountain
(This poem saw print in: R B's Viewpoint; Carol Meeks (poem author)
(Orada bütün renkler kar beyaz olacak
Adalet dikilecekilmekilmek
Ve inananların hepsi
Tanrı'nın dağına ulaşacak)*

Bu örnekler elbette yeterli değildir; fakat gerek İngilizce bu birkaç şiirden gerekse Türkçe şiirlerden hareketle, dağ ve dağ çevrelerinin çok farklı şekillerde

edebî ürünlerin temel ilham kaynaklarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

Bizde; özellikle halk edebiyatımız, tabiatla iç içedir. Türk halk şiirinde işlenen konuların başında tabiat gelir¹⁰. Dağlar; efsanelerden ninnilere, destanlardan atasözleri ve deyimlere kadar her türlü anlatım biçiminde çok güçlü bir şekilde yer alır¹¹.

Dağlar ve dağ çevreleri ile ilgili şiirler ise en başta yer alır. Tabiat, özellikle dağlar her türlü duygunun işlenmesinde bir araç olarak kullanılır. Gönlü daralan, sevdiğinden ayrı kalan, sevgi ve özlemlerini dile getirmek isteyen, Ruhsatı gibi;

*“Gönliüm darlandı da çıktım dağlara
Gönliüm eğlencesi dağlar merhaba”*

diyerek hep dağlara seslenir ve sığıdır. A.İlhan da;

*“Beni bir dağ başına koymalılar
Başıma bir dağ koymalılar” der.*

Edebiyatımızda dağlar aracılığı ile anlatılan ve en önde gelen konu ise aşk ve özlemdir. Anadolu coğrafyasının; dağlarıyla, dile ve halk kültürüne nasıl işlendiğine şu örnekler verilebilir:

*Ovalar bizimdir dağ bizim dağlar
Ağlatma Veysel'i gel gözüüm dağlar
Dağlarsa sinemi gurbetlik dağlar
Sevgilimden ayrı düşeli dağlar¹²*

Bu şiirde “dağlar” sözcüğü cinaslı olarak kullanılmıştır. Kör olan Aşık Veysel nasıl bir gözle dağlara bakıyorsa, hem dağlara olan sevgisini “gözüm dağlar” ifadesiyle yansıtmakta hem de “dağlar”ı, gurbet düşüncesini en etkili olarak veren bir araç olarak kullanmaktadır.

A.Muhip Dıranas da aşağıdaki şiirinde dağları, sonsuzlukla ilişkilendirmektedir. Ona göre sonsuzluğun bir ucu Tanrı'da bir ucu da dağlardadır. Dıranas'a göre dağlar, iki uçlu sonsuzluk arasında yeryüzünün göğe doğru yürüyüşüdür ve göğü perde perde delerek adeta korkunç bir yolculuğu anlatmaktadır.

*Rüzgârla başladı sonsuzluk gemisi
Önünde köpürüp şahlanmada engin
Yolcusu olduğun nihayetsizliğin
Bir ucu Allah'ta ve sende bir ucu
Başlıyor serüvenlerin en korkuncu
Gökyüzüne doğru yürüten yeryüzü
Ey sonsuza doğru ilk uçtan gelen dağ
Göğü perde perde delip yükselen dağ!*

Sahibini bulamadığım “dağlar” başlıklı aşağıdaki şiirde âşık, kendi aşkını dağ sevgisiyle birleştirerek anlatır. Âşığa göre dağlar sevdalı bir baş gibi dumanlıdır. Suyunun zaman zaman acı olması, zaman zaman tatlı olması âşığın ruh duru-

¹⁰ Doğan Kaya, Anonim Halk Şiiri, Akçağ, Ankara 1999, s. 179.

¹¹ İhsan Kurt, Dağlar, Erciyes Dergisi, sayı: 61-72, Kayseri 1983, s. 15.

¹² Ümit Yaşar Oğuzcan, Âşık Veysel, Milli Eğt. Bak. Yay., İstanbul 1972, s. 107.

muyla ilgilidir. Meşesi ve menekşesiyle burcu burcu kokan dağlar da sanki bir aşka düşmüştür. Âşık, dağlardan suların akmasını da sanki kendi gibi dertli dertli akıttığı göz yaşlarına benzetmektedir.

Dağlar

*Senin yazın kışa benzer
Bir sevdalı başa benzer
Çok içmiş sarhoşa benzer
Duman eksilmeyen dağlar
A dağlar ahulu dağlar
Eşinden ayrılan dağlar
Ben bu dağdan geldim geçtim
Acı tatlı suyun içtim
Ben yarimden ayrı düştüm
Gördünüz mü bakan dağlar
A dağlar ahulu dağlar
Eşinden ayrılan dağlar
Selviye benzer meşesi
Del' olup aşka düşesi
Top top olmuş menekşesi
Burcu burcu kokan dağlar
A dağlar ahulu dağlar
Eşinden ayrılan dağlar
Yükseklerde yurdun mu var
Şahinleyin kurdun mu var
Bencileyin derdin mi var
Göz yaşları akan dağlar
A dağlar ahulu dağlar
Eşinden ayrılan dağlar*

Kangallı Âşık İlhâmî de aşağıdaki şiirde bir dağ resmi çizmektedir. Buna göre dağlar, dumanlı başı, boranı ve boz bulanık suları ile ne kadar heybetli görünmektedir. Bazen beyaz giysiler içerisinde, bazen allı yeşilli giysiler içerisinde, Allah vergisi güzelliklere bürünmektedir. Bu güzellik, mor menekşe güllerle ve sürüleriyle yaylalarına çıkan Türkmen kızlarıyla daha da bir anlam kazanmaktadır. Bütün bu güzellikler elbette güzele düşkün olan âşığı yaralayacaktır.

Dağlar

*Dumana bürünmüş görünmez başım
Heybetli görünün toprağın taşın
Hiç mi eksik olmaz boranın senin
Akar boz bulanık sellerin dağlar
Dağlar dağladı beni
Gören ağladı beni
Bak feleğin işine
Gör ki neyledi beni*

*Al yeşil çiçekten giyersin kürkü
Başına vurursun beyazdan borkü
Bu güzellik sana Allah'tan vergi
Ardıçlı gürgenli bellerin dağlar*
Dağlar dağladı beni
Gören ağladı beni
Bak feleğin işine
Gör ki neyledi beni

*Ünler sürüleri gezer yüzleri
Çağlar pınarların akar gözleri
Yaylağa çıkarlar Türkmen kızları
Kokar mor menekşe güllerin dağlar*
Dağlar dağladı beni
Gören ağladı beni
Bak feleğin işine
Gör ki neyledi beni

*İlhâmî ne kadar seven dağları
Çıkarmış karayı giymiş ağları¹³
Etrafında mor sümbüllü bağları
Cevherlerle dolu çağların dağlar*
Dağlar dağladı beni
Gören ağladı beni
Bak feleğin işine
Gör ki neyledi beni

Aksaraylı Haydar Aslan'ın "dağlar" başlıklı aşağıdaki şiirinde ise bütün tabiatıyla dağ ve dağda geçen bir yaşam anlatılmaktadır.

Dağlar

*Bahar aylarında bülbül sesinde
Al kınalı olmuş yolların dağlar
Arı inler gezer bağ havasında
Kokar burcu burcu güllerin dağlar*
Yel estikçe selvilerin naz verir
Soğuk sular temiz hava haz verir
Cümle çiçek domur domur göz verir
Zümrüt gibi olmuş bellerin dağlar
Ak koyunlar kuzum diye melerken
Dertli çoban kavalını çalarken
Güzellerin süt sağmaya gelirken
Düğün bayram gibi yolların dağlar
Haydar Aslan çok severim dağları
Mor sümbüllü bahçeleri bağları
Yel estikçe erir namlı karları
Çağıl çağıl akar sellerin dağlar¹⁴

¹³ Ağlar₁: aklar₁ manasında.

¹⁴ Yasemin Avan, Aksaraylı Âşıklar, Aksaray Valiliği, Kültür Yay., Aksaray 1995, s. 178.

Günümüz şairlerinden Yunus Kara'nın "dağlar" başlıklı şiirinde de bir dertleşme ve dağlardan imdat dilenme söz konusu edilmektedir. Yunus Kara, efkârının dağlarda dağılacağını, yaralarının dağlarda sarılacağını, süt vermeyen koyunun dağlarda süt vereceğini, öksüzlük, güçsüzlük gibi onulmaz dertlere dağların belki çare olabileceğini ve sevgilisine de belki bu dağlarda kavuşabileceğini ümit etmektedir.

Dağlar

*Efkârımı bir nefeste üflesem
Dağılır mı dağlar senin başında
Yaramı sarmayıp sana saklasam
Sarılır mı dağlar senin başında*

*Zehrin sesi düştüğü gün kovana
Oğul arı gitti gelmez yabana
Ana koyun süt vermiyor obama
Sağılır mı dağlar senin başında*

*Analar mahzundu bebekler öksüz
Baharlar kış gibi yazların hep güz
Menzil çok uzakta dizlerim güçsüz
Varılır mı dağlar senin başında*

*Hasretimi ilmek ilmek işlesem
Her gün çileme bir taş eklesem
Kollarımı açıp yâri beklesem
Sarılır mı dağlar senin başında¹⁵*

III- ERCİYES'LE BİRLİKTE ANILAN KAVRAMLAR

Erciyes'in Anadolu kültürü üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Bu etki mimari-den güzel sanatlara, folklordan edebiyata oldukça geniş bir alanda görülebilir.

Arif Nihat Asya, Erciyes'in Mimar Sinan'a Süleymaniye'yi ilham edişini bir şiirinde şöyle dile getirir:

*Dağ parçası kubbeler ufaktan iriden
Gel haşmeti seyret ileriden beriden
Bir mucize devrinde Sinan Erciyes'i
İstanbul'a dikmiş getirip Kayseri'den*

Aslında Erciyes'in etkisini görmek için o kadar uzağa gitmeğe gerek yok. Kayseri'ye gelen herkesi ilk karşılayan Erciyes'tir; ve şiirlerdeki ifadesiyle muhteşem haşmeti ile hemen sizi kucaklar. Seyrine doyum olmaz manzaralar sunar; insanı bir duygudan başka bir duyguya gezdirir durur. Kimi, Erciyes'in sunduğu ilhamla Halide Nusret Zorlutuna gibi duygularını kaleme alır:

¹⁵ Yunus Kara, Erciyes Dergisi, 1997, sayı 232, s. 32.

*Önce uzak ufukta bir beyaz çizgi vardı
Sonra yaşlı gecenin beti benzi ağardı*

*Genç bir sabah uyandı dağlarda yavaş yavaş
Mühhem bir aydınlıkla gülümsedi toprak taş*

*Gök, mavi bir mahfaza, ay bir beyaz mücevher
Ovalar ve yamaçlar zümrütleştiriler yer yer*

*Gözlerim sevinç dolu yüreğim heyecanda
Yüksek mağrur başınla gördüm seni o anda*

*Etrafını sarmıştı tepeler ordu ordu
Hepsi de baş eğmişti seni selâmlıyordu*

*Damarında çağlarken yurdumun asil kanı
Ah ey sıra dağların ak yeleli aslanı*

*Ben de bin selam verdim toprağına taşına
Gözümün ışığından çelenk ördüm başına*

*Binlerce dağ içinde sen oldun bana sırdaş
Dik başlı beyaz saçlı er duruşlu Erciyaş¹⁶*

Karacoğlan, Behçet Kemal Çağlar ve başka pek çok şairin Erciyes'in verdiği ilhamla yazılmış şiirleri bulunmaktadır.

Yukarıda dağlarla birlikte kullanıldığını söylediğimiz kavramların hemen hepsi; meydan okuma, yücelik, heybet, ölümsüzlük ve Tanrı..., Erciyes'in konu edildiği şiirlerde de görülür.

Ancak Erciyes'le birlikte en çok anılan kavramlar şunlardır: Beyazlık ve saf-lık; zaman ve tarih; aşk; yücelik ve heybettir. Geçmişten günümüze bu dağla ilgili yazılmış hangi şiire bakarsanız bakın, hep bu kavramların kullanıldığını ya da en azından bu kavramlara da işaret edildiğini görürsünüz. Hatta 1999 yılında Kayseri'de Özel Ufuk Lisesi'nin öğretmenler arasında yaptığı "Erciyes" konulu şiir yarışmasına gelen şiirlerin de genelde aynı kavramlar çevresinde söylendiği görülmektedir. Size de biri "dağ" konulu bir şiir yazın dese, dağın tabiatı gereği, sizin de benzer kavramlardan söz eden bir şiir yazmak durumunda kalacağınızı rahatlıkla söyleyebilirim. Çünkü dağları ister istemez kendi dilleriyle anlatmak zorundasınız.

Erciyes'le ilgili pek çok şiirde benzer kavramların işlendiğine Abdullah Satoğlu'nun Antolojisi ve Erciyes Dergisi tanıktır. Söz konusu kavramları, bu iki kaynaktan seçtiğim bazı şiirlerle örneklendirmeye çalışacağım.

¹⁶ Satoğlu, Abdullah; Yahyabeyoğlu, Asım; Kayseri Erciyes ve Çevresi Üzerine Yazılmış Şiirler Antolojisi, Yeni Erciyes Yay., İstanbul 1958., s. 90. (Kimi şiirlerde ve yazılarda Erciyes'in adı "Erciyeş" ya da "Erciyaş" olarak anılmaktadır. Doğrusu, halkın söylediği gibi "Erciyes" şeklinde söylenmesidir.)

1. Zaman ve Tarih

Erciyes, önce zamanı çağırıştır; çünkü binlerce yıldır orada öylece durmakta, asırlara meydan okumaktadır. Boyu biraz kısalsa da o hâlâ 3. ya da 4. zamandaki oluşumuydur ve üzerinde hâlâ buzul çağlarından kalma buzlar bulunmaktadır. İnsanlar gelip geçmiş ve Erciyes pek çok yaşantıya ev sahipliği yapmış, pek çok tarihi olaya da şahit olmuştur.

Karacoğlan'dan alınan aşağıdaki şiirde Erciyes'in binlerce yıllık yaşı, dumanlı başı ve bir benzerinin olmayışı söz konusu edilmektedir.

*Eksilmez başında dumanın kışın
Acep kaç binine değmiştir yaşın
Âlemde var m'ola akranın eşin
Dünyanın yapısını bilen Erciyes*

*Eksilmez başında dumanın kışın
Var mıdır dünyada şu senin eşin
Sorsam eskilerden yüz bin var yaşın
Dünya kurulduğun bilen Erciyes¹⁷*

Nuh Naci de Erciyes'in yüksekliğiyle birlikte tarih öncesi zamanlara kadar giden yaşını dile getirmektedir.

*Pembe bulutlara karışmış başın
Süsler ilk ışığı altın güneşin
Tarihten çok büyük bilinmez yaşın
Devirden devire geçen Erciyes¹⁸*

Recep Tekmen, aynı şekilde geçmişten geleceğe varlığını sürdüren bir Erciyes'ten söz eder.

*Ak mazîden âtiye
Destanlar diye diye
Aldık seni hediye
Atalardan Erciyes¹⁹*

Yaşar Cavcav, Erciyes'in volkanik bir dağ olmasının yanı sıra asırlara meydan okuduğunu söyler.

*Göklere degen volkanlı başın
Asırlarla yarış etmiştir yaşın²⁰*

Behçet Kemal Çağlar, daha da ileri giderek Erciyes'in bütün zamanları aşışını "Tanrı'nın ateşten döktüğü bir heykeli" tanımlamasıyla anlatır.

*Erciyes, ey çağların donakalmış dağ seli
Ey Tanrı'nın ateşten döktüğü öz heykeli²¹*

¹⁷ Satoğlu, s. 57-58.

¹⁸ a.g.e. s. 69.

¹⁹ a.g.e., s. 83.

²⁰ a.g.e., s. 34.

Mahmut Çakar, yine Erciyes'in yaşından söz eder.

*Yüz bin yıllardan beri
Seyreylersin her yeri²²*

M. Şevket Doğan, yaşının bilinmediğini söylemekle birlikte, Erciyes'le öbür dünya arasında da bir bağ kurar ve böylece zamanı aşar.

*Gök kubbeyi yırtıp ufka yükseldin
Cennet parçasıydın kopup da geldin
Ağarmış saç kadar dumanlı başın
Ezmiş asırları bilinmez yaşın²³*

Vahit Giray da Erciyes'in dünya kadar eski olan yaşından söz eder.

*Her zaman karlıdır dumanlı başın
Dünya kadar eski mutlaka yaşın²⁴*

M. Selim Karaca'dan alınan aşağıdaki şiir gibi Erciyes, kimi zaman da insana kendi ömrünü ve ideallerini çağırıştırır. Ancak gönüllerin, emellerine ulaşabilmesi için Erciyes gibi aşılması gereken engeller vardır.

*Saçların ağarmış benim de öyle
Başın yükseklerde gönülüm de böyle
Başka bir farkımız kaldı mı söyle
Yol ver gideceğim yol ver Erciyes²⁵*

2. Beyazlık ve saflık

Üzerinde karın hiçbir zaman eksik olmaması dolayısıyla Erciyes'in tarihte anılan isimlerinden birinin anlamı "Ak dağ" dır. Bu aklık ve saflık kimi zaman sözlük anlamıyla, kimi zaman dinî kavramlarla birlikte, kimi zaman da maddî kültür unsurlarıyla birlikte anılır. Âşıklar sık sık beyazlık, gelin ve aşk unsurlarını da birlikte anarlar.

Develili Âşık Ali Çatak, "nur beyaz"la gelin arasında ilişki kurar. Erciyes, maneviyatla ilişkilendirilen beyaz giysisiyle gelinlere âdeta örnek olmaktadır.

*Üstünde nur beyaz gömlek
Sensin gelinlere örnek
Elde mi seni sevmemek
Cilvem dedim Erciyes'e²⁶*

Cahit Basmaz, beyazlık düşüncesini ak pınar, kardan arı ve aydınlık tül ifadeleriyle anlatır.

*Gönülümü sulayan ak bir pınarı
O kadar temiz ki kardan da arı
Güzel Erciyes'in belden yukarı
Nur gibi aydınlık bir tülü vardır²⁷*

→ →

²¹ a.g.e., s. 36

²² a.g.e., s. 38.

²³ a.g.e., s.47

²⁴ a.g.e., s. 50

²⁵ a.g.e., s.56

²⁶ Erciyes Dergisi, 1979 sayı 10, s. 37.

Abdullah Satoğlu, Erciyes'in hiçbir zaman üzerinde eksik olmayan kar ını, baştaki taca ve ağarmış saçlara benzetir.

*Giyer çıkartmazsın ak tacı kış yaz
Saçların ağarmış solmuş bembeyaz²⁸*

Mustafa Başoğlu da uzaklardan bakınca bembeyaz bir yüz görür.

*Cihanda namın var Erciyes dağı
Uzaktan görünür yüzünün ağı²⁹*

Behçet Kemal, görülen beyazlıkla ömür arasında bir ilişki kurar; ancak Erciyes'in yaşı o kadar büyüktür ki onun yanında ak sakallı dedeler anılmaz bile.

*Bana senin kevenin çiğdemi unutturur
Ak başın sakallı dedemi unutturur³⁰*

Yüksel Köksal, beyaz tüllerle sisler arasında gizlenmeye çalışan bir Erciyes görür. Bilindiği gibi beyaz, gizlenmek için değil, bilhassa belirgin olmak için kullanılan bir renktir.

*Karlardan bir beyaz tüle bürünür
Başını sislerle gizler Erciyes³¹*

Nuh Naci ise kışın, Erciyes'e bir beyaz gömlek giydirmesinden, böylece etrafa soğukların saçılmasından söz eder.

*Kış üstüne beyaz gömlek geçirir
Her tarafa soğukların saçılır
Yaklaşılmaz artık senden kaçılır
Duman kar içinde yatan Erciyes³²*

3. Aşk

Erciyes'in en çok çağrıştırdığı kavramlardan biri de aşktır. Âşık, Erciyes'e dertlerini döker, sırlarını açar. Başındaki kar ı, sevgilisinin gelinliğine benzetir ve içindeki aşkı onunla serinletir. Kimi zaman da bu beyaz dağın kendisine, bilmediği saf bir aşkla bağlanır.

Mahmut Çakar, aşkın yakıcılığından ve aşk ateşinin ancak Erciyes'in kar ından yiyince serinleyeceğinden söz eder.

*Karanlık geceme ay oldu fener
Her türlü sırrıma yeter ki sen er
Tutuşan aşkımın ateşi söner
Soğuk karlarından yersem Erciyes³³*

→ →

²⁷ Satoğlu, s. 30.

²⁸ a.g.e.,s. 75.

²⁹ a.g.e.,s.32.

³⁰ a.g.e.,s.35.

³¹ a.g.e.,s.68.

³² a.g.e.,s.71.

Yaşar Cavcav'a göre kar, Erciyes'e âşık olduğu için ondan ayrılmamaktadır.

*Sanırsın şu dünya kendine dardır
Sana âşık olan yârin ak kardır³⁴*

Ali Çatak için Erciyes, âşıkların dertleşeceği bir dosttur. Erciyes, çevresindeki güzelliklerle âşiğa hep aşkı hatırlatmaktadır. Elbette âşıkların hâlerinden de her zaman bir aşk ortamında bulunan Erciyes anlar.

*Selam durur sana yükselen dağlar
Çevreni kuşatmış bahçeler bağlar
Hatırlarsa âşık her zaman ağlar
Baharda açılır gülin Erciyes*

....

*Senin ile dervişan âşık konuşur
Âşıklar hâlerinden bilen Erciyes³⁵*

Yılmaz Gürbüz, aradığı aşkı, Erciyes'in yakın olduğu yüce maviliklerde bulacağını düşünür.

*Bir aşk ararım
Senin yakın olduğun
Yüce maviliklerde³⁶*

4. Yücelik ve Heybet

Yücelik dağın tabiatıdır. Erciyes, tarihin de tanıklığıyla binlerce yıldır heybetli bir şekilde öylece durmaktadır. Yazı ve kısı da bu heybetin bütünleyicileri olarak kimi zaman sert ve haşindir.

Erciyes'in yüksekliği, bir aşma duygusunu da beraberinde getirir ve böylece dağ, yüce duygu ve fikirlerin anlatımında bir sembol, bir mecaz olarak kullanılır.

Abdullah Satoğlu, Erciyes'in tarih boyunca hep gururlu, nurlu ve onurlu olduğunu, onun yakınında yaşamaktan dolayı kendisinin de şeref duyduğunu söyler.

*Sen tarih boyunca hep gururlusun
Yurda nur saçarsın zira nurlusun
Neden heybetli neden onurlusun
Sendendir onurum şanı Erciyes³⁷*

Mehmet Tuncer, Erciyes'in insana kattığı değerle birlikte aşılmaz yüksekliğinden söz eder.

*Erciyes aşılmaz yüksektir başın
Her şeyden üstündür toprağın taşın*

→ →

³³ a.g.e.,s.40.

³⁴ a.g.e.,s.34.

³⁵ a.g.e.,s.41.

³⁶ a.g.e.,s.54.

³⁷ a.g.e.,s.75.

*Cana can katar yazın ve kışın
Dünyada bulunmaz eşin Erciyes³⁸*

Hamdi Üçok, Erciyes'i âdeta kendisine armağanlar sunulan ve önünde baş eğilen yüce hükümdara benzetir. Toroslar, başı yıldızlara değen bu hükümdarın önünde geçit resmi yapmaktadırlar.

*Varsın çelenkler örsün ay yıldızlı doruğuna
Güneş sirmalar döksün boz buluttan tuğuna
Varsın dağlar baş açık yanında divan dursun
Geçit resmi yapsınlar alayları Torosun*

....
Bilsinler sende kimin heybeti kudreti var³⁹

Dikeçoğlu, Erciyes'in yüceliği ile yüce Türk milleti arasında bir ilişki kurar. Sanki Türklük bu dağla somutlaşmıştır.

*Sen bir Türk dağısın aslın sorulmaz
Yücesin yüceden kemlik umulmaz⁴⁰*

Nüzhet Erman, hayalleri zorlayarak "hiç" in, yokluğun bu dağda sonsuz bir hâle geldiğini söyler. Sonra kendisi, sonlu bir varlık olarak bu sonsuzlaşan yerde, güneşe uzanacak kadar yükselir.

*Burada muhayyilenin taşıdığı
Sonsuzlaştığı duyuluyor hiçin
Uzanyor uzanyor ellerim
Güneşi dalından koparmak için⁴¹*

Rifat Gökçen, Erciyes'le birlikte yükseklerle, sonsuz maviliklere kanat açar ve yükseldikçe büyük bir huzur duyar.

*Sende kanat açtı
Yücelere ruhum
Yükselmek, Allah'ım ne güzel şey
Sonsuz maviliklerde yaşamak
Bilmeyen huzur⁴²*

Nafiz Soysal, bulutlara eren bir ak baştan ve onun rüzgârlar yaratan toprak ve taşından söz eder.

*Ermiş bulutlara ak saçlı başın
Rüzgârlar yaratır toprağın taşın⁴³*

Salih Gürel, Erciyes'in dağlar arasında yüksek bir yeri olduğunu söyler.

*Erciyes yüksek bir dağ
Dağlar içinde ulu⁴⁴*

³⁸ a.g.e.,s.85.

³⁹ a.g.e.,s.87.

⁴⁰ a.g.e.,s.46.

⁴¹ a.g.e.,s.48.

⁴² a.g.e.,s.51.

⁴³ a.g.e.,s.78.

Salih Gürel, çok yüce olan Erciyes'te az bir zaman için de olsa eğlenenlerin kazançlı olduklarını söyler.

*Çok yücesin başın dumanlı karlı
Send e eğlenenler hayatta kârlı⁴⁵*

Muammer Tekkaya, Erciyes'in çok yüce ve değerli olduğunu, ancak insanların onun değerini bilmediğini söyler.

*Karlı başın senin göklere değer
Bütün dağlar sana başını eğer
Varlığın bin akçe emin ol değer
Kıymetini bilmezler ulu Erciyes⁴⁶*

Recep Tekmen ise Erciyes'in bazen sakin bazen şiddetli tavırlarıyla âdeta kardan bir zafer heykeli olduğunu söyler.

*Esen bahar yelisin
Kâh uslu kâh delisin
Bir zafer heykelisin
Beyaz kardan Erciyes⁴⁷*

SONUÇ

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın dil ve kültür ürünleri, dağların insanlığın hayatında son derece önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda dağlar; dinden inanışlara, mimariden folklor ve edebiyata kadar geniş bir alanda bir anlatım aracı, bir ilham kaynağı görevi görmüştür. Erciyes'in de, çevre kültüründe ve Erciyes çevresinde yetişmiş insanların ruh ve düşünce dünyalarında etkileri bulunmaktadır.

Edebî ürünler incelendiğinde şehirli Türklerin dağlardan ve tabii hayattan uzaklaşmış oldukları görülmektedir. Örneğin; halk edebiyatının aksine, daha çok şehirli insana seslenen divan edebiyatımızda dağları ve dağ çevrelerini hayatın içerisinde olan bir olgu olarak göremiyoruz.

Dağların ilham ettiği duygu ve düşüncelerle, dil arasında da belirgin bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Dağların ve dağ çevrelerinin, dünyanın her yerinde benzer özelliklere sahip olması benzer algılamaları doğurmakta; bu algı da onunla ilgili sözü olanların dilinde hep benzer kavramlarla anlatım bulmaktadır.

Ancak gerçekten dağların diliyle hissedebilmek ve konuşabilmek için Karacoğlan, Dadaloğlu vb. âşıklar; ya da daha önce sözünü ettiğimiz düşünür ve bilim adamları gibi dağlara yakın yaşamak gerek. Çünkü duygu, düşünce ve beden dünyasının olgunlaşması açısından dağların sağlayacağı güzellikler saymakla bitmez. Ayrıca dağdaki güzellikleri fark edebilirsek bu, bize onları sahiplenmeyi ve korumayı da öğretecektir.

→ →
44 a.g.e.,s.80.

45 a.g.e.,s.81.

46 a.g.e.,s.82.

47 a.g.e.,s.83.